

Ксенія Анатоліївна Андросович,
докторка психологічних наук,
старша дослідниця, старша наукова співробітниця
відділу інтелектуального розвитку обдарованої
особистості,
Інститут обдарованої дитини НАПН України,
м. Київ, Україна

 <https://orcid.org/0000-0002-4121-270X>

Вікторія Миколаївна Гальченко,
кандидатка психологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри дошкільної освіти,
УДУ імені Михайла Драгоманова,
м. Київ, Україна

 <https://orcid.org/0000-0002-2865-7245>

УДК 374:78.51.004.9

DOI: [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2024-3\(94\)-44-48](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2024-3(94)-44-48)

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ ВІНАХІДЛИВОСТІ ЯК ЧИННИК ПОЗИТИВНОГО СТАВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ ДО ЖИТТЯ

Анотація.

У статті розглянуто розвиток соціальної винахідливості у дітей дошкільного віку як важливий аспект їхнього особистісного зростання. Відзначено, що винахідливість є проявом творчої обдарованості, яка формується в умовах підтримки та емоційного комфорту. Досліджено вплив соціальних факторів на розвиток винахідливих здібностей, зокрема роль дорослих у формуванні позитивного ставлення до життя. Проаналізовано, як відсутність стресу та негативної оцінки сприяє кращому виконанню творчих завдань дітьми. Запропоновані критерії оцінювання винахідливості охоплюють евристичність, творчу уяву, гнучкість мислення та самостійність. Використано модифіковану діагностичну методичку для оцінки соціальної адекватності поведінки дітей, що дає змогу виявити їхні творчі потенціали. Результати дослідження свідчать про позитивний вплив спеціально розроблених ігрових завдань на розвиток соціальної винахідливості. Наголошено на необхідності створення сприятливого психологічного клімату в дитячому колективі для активізації творчого самовиявлення. Стаття також містить практичні рекомендації для вихователів щодо впровадження інноваційних підходів у навчальний процес. Окреслено перспективи подальших досліджень у цій сфері, зокрема вивчення нових методик для стимулювання винахідливості. Висновки підкреслюють важливість виховання творчих, відкритих та оптимістичних особистостей. Результати можуть бути корисними для педагогів, психологів і батьків. У статті подано приклади успішних практик, що сприяють розвитку соціальної винахідливості. Підкреслено, що лише в умовах підтримки й довіри діти можуть реалізувати свій творчий потенціал.

Ключові слова: соціальна винахідливість; дошкільники; творчість; психологічний клімат; педагогічні практики.

Розвиток соціальної винахідливості у дітей дошкільного віку набуває дедалі більшого значення в умовах сучасного суспільства, яке постійно змінюється і вимагає від молодого покоління гнучкості, креативності та здатності до адаптації. У цей період життя формуються основи світогляду, цінностей і ставлення до навколишнього світу, що визначає подальший розвиток особистості.

Сучасні виклики, з якими стикається суспільство, зокрема глобалізація, технологічні інновації та соціальні зміни, вимагають від дітей не лише знань, а й умінь шукати нестандартні рішення, співпрацювати в команді та конструктивно взаємодіяти з іншими. Розвиток соціальної винахідливості допомагає дошкільникам формувати позитивне ставлення до життя, оскільки вони

вчатися бачити можливості в складних ситуаціях, розвивають емоційну стійкість і вміння справлятися з труднощами.

Дослідження цієї теми є актуальним, оскільки сприяє кращому розумінню механізмів розвитку соціальної винахідливості в дітей, а також виявленню ефективних педагогічних практик, які можуть сприяти формуванню у дошкільників позитивного ставлення до життя та світу загалом. Результати цього дослідження можуть мати практичне застосування в освітніх програмах і підходах до виховання, сприяючи всебічному розвитку дитини.

Мета пропонованої увазі читачів статті полягає в дослідженні особливостей розвитку соціальної винахідливості у дітей дошкільного віку як чинника, що має значний вплив на формування їхньої особистості зокрема, а також позитивного ставлення до життя загалом.

Найяскравішим проявом творчої обдарованості у дошкільному віці є **винахідливість** (Л. Виготський, В. Давидов, Т. Комарова, В. Кузьменко, В. Моляко, Н. Пов'якель, Я. Пономарьов та ін.).

Зарубіжні психологи-гуманісти (А. Маслоу [7], К. Роджерс [9], Е. Фромм) стверджують, що дошкільники значно краще виконують творчі й інтелектуальні завдання, роблять винаходи в умовах, коли відсутні стрес, надмірна критика й негативна оцінка з боку дорослих.

Дослідження особливостей розвитку винахідливості дітей дошкільного віку, на нашу думку, мають концентруватися на таких елементах діяльності дітей, за допомогою яких вони знаходять нові шляхи освоєння й подальшого перетворення навколишньої дійсності, удосконалення самого себе.

У своїх дослідженнях Г. Альтшуллер довів, що винаходом варто вважати лише ті рішення, які допомагають усунути протиріччя [1; 2].

Орієнтуючись на рівні розв'язання винахідницьких задач, запропоновані Г. Альтшуллером, можна виокремити такі види дитячих винаходів, як:

- винахід-доповнення (додавання нового, незвичного елемента до цілого відомого);
- винахід – незвичне застосування (використання як заміника у несподіваному, оригінальному значенні);
- винахід-модифікація (перетворення з урахуванням потреб, можливостей, інтересів самої дитини);
- винахід-інтеграція (об'єднання різних елементів, деталей або істотних характеристик у нове утворення);
- винахід-відкриття (створення абсолютно нового, такого, що не існувало раніше в досвіді дитини).

Беручи до уваги дослідження психологів із проблеми розвитку винахідливості (Л. Виготський, В. Давидов, Т. Комарова, В. Кузьменко,

В. Моляко, Н. Пов'якель та ін.), доходимо висновку, що винахідлива особистість характеризується: постійним прагненням до самовдосконалення та самовираження; спроможністю вносити нове в буденну діяльність; оригінальністю та нестандартністю мислення; сміливістю під час розв'язання проблемних ситуацій; готовністю приймати відповідальні рішення; своєрідністю життєвих орієнтирів; унікальним стилем поведінки [3].

Спираючись на загальновизнані критерії творчості та креативності, аналіз науково-психологічних досліджень у галузі розвитку творчої особистості дошкільника та на сучасні дослідження щодо визначення характеристик винахідливості, окреслимо основні критерії винахідливості дітей дошкільного віку.

До **критеріїв винахідливості** можна зарахувати такі:

- *евристичність* – здатність виявляти раніше невідомі властивості та закономірності під час виконання вже знайомих завдань;
- *творча уява* – здатність до відображення навколишнього світу, створення нових образів на основі раніше набутих конкретно-чуттєвих вражень;
- *гнучкість мислення* – спроможність пропонувати різні варіанти розв'язання завдань;
- *самостійність* – спроможність діяти творчо без допомоги дорослих.

До змістових особливостей прояву цієї творчої обдарованості пропонуємо зарахувати такі **типи винахідливості**:

- *продуктивна винахідливість*, що проявляється в різних видах діяльності дітей, коли результатом є конкретний нестандартний продукт – виріб, малюнок тощо;
- *словесна винахідливість*, що виявляється в процесі словесного продукування дітьми нових способів застосування предметів, словотворенні та під час складання віршів, казок, оповідань;
- *предметна винахідливість*, що виявляється під час ігрової діяльності дошкільників у вигляді нестандартного застосування предметів-замінників, створенні унікальних споруд, пристосувань або приладів, яких не існувало раніше в досвіді дитини тощо;
- *соціальна винахідливість*, що виявляється в процесі спілкування та взаємодії з іншими як здатність дошкільників створювати і використовувати нові прийоми в спілкуванні.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури (М. Віднічук, В. Давидов, Т. Комарова [4], В. Кузьменко [5; 6], Н. Менчинська [8], Я. Пономарьов, П. Якобсон та ін.) було встановлено, що гнучкість дитини у відносинах з оточуючими, вміння виявляти творчість у встановленні контактів із представниками різних соціальних прошарків і вікових категорій, знаходити ефективні шляхи виходу з проблемних ситуацій, уни-

кати конфліктів, тобто *винаходити власну модель взаємодії з навколишнім світом для отримання бажаного результату* є ознаками **соціальної винахідливості**.

Практичним працівникам для вивчення **соціально-психологічних чинників**, що впливають на розвиток винахідливості дітей дошкільного віку рекомендуємо застосовувати діагностичний метод – субтест «Соціальний розвиток» (модифікований варіант, розроблений О. Кульчицькою, Н. Литвиною, Н. Чорною) [3]. Метою цього тесту є виявлення рівня соціальної адекватності поведінки дітей дошкільного віку як чинника розвитку винахідливості. Зазначена методика є адаптованим варіантом методики Рене Жіля. Ми модифікували субтест «Соціальний розвиток» задля визначення рівня прояву тих особливостей, які свідчать про винахідливість дитини під час спілкування з однолітками та дорослими. Гнучкість дитини у взаєминах з оточуючими, вміння виявляти творчість у встановленні контактів із представниками різних соціальних прошарків і вікових категорій, вміння знаходити ефективні шляхи виходу з проблемних ситуацій, уникати конфліктів, тобто *винаходити власну модель взаємодії з навколишнім світом – нові прийоми спілкування з оточуючими людьми для отримання бажаного результату* – є ознаками винахідливості. На нашу думку, виявлення рівня соціального розвитку дітей за основними його показниками (допитливість, конфліктогенність, комунікативність) на етапі констатувального експерименту допоможе в майбутньому визначити корекційні методики щодо розвитку цих показників у дошкільників для сприяння розвитку винахідливості.

Сутність методики полягає в тому, що дитині послідовно пропонуються картинки з зображенням певних ситуацій, а потім ставлять відповідні запитання. В одному варіанті дошкільнику пропонується: знайти своє місце серед дітей, яких зображено на малюнках; співвіднести себе з персонажем, який займає вже певне місце серед групи дітей. Також дітям може бути запропоновано перелік ситуацій, розташування персонажів в яких дошкільник робить словесно відносно себе або іншої людини. Наприклад: «Кого і де ти б посадив за обіднім столом? Яке б ти обрав місце за цим столом?». Як модифікацію, ми внесли такі запитання: «Що б ти сказав незнайомим людям за обіднім столом? Біля кого з них ти б обрав місце? Як би ти вчинив, якби тобі не вистачило місця за столом або тебе не взяли до гри друзі? Як би ти повівся, якби випадково розбив тарілку або чашку?» Такі запитання, на нашу думку, спонукають дитину створити нові прийоми спілкування, щоб, наприклад, «опинитися серед гравців улюбленої гри чи отримати керівну роль у цій грі».

Підрахунок балів відбувається за допомогою спеціальних шкал за такими показниками: до-

питливість, конфліктогенність, комунікативність. Проте головна роль відводиться кількісному аналізу відповідей дитини. Отримані кількісні показники за трьома шкалами й аналіз відповідей дитини допомогли нам визначити: рівень допитливості дитини; намагання налагоджувати контакти з іншими або руйнувати їх, уособлюючись; знаходити нові способи спілкування з оточуючими; уподобання дитини в спілкуванні (батьки чи друзі); ступінь соціально адекватності поведінки; наявність конфліктів, стан фрустрації, агресивності, активності чи пасивності в різних ситуаціях. У комплексі ці показники визначають рівень соціальної адекватності поведінки дошкільника як чинника розвитку винахідливості.

Отже, *під час оцінювання* рівня прояву соціальної адекватності поведінки дошкільників ми орієнтувалися на такі її показники, як *допитливість, вміння створювати нові прийоми спілкування, комунікативність*. Також ми використали бальну оцінку результатів діагностики, запропоновану авторами цього субтесту. Головна роль тут належить кількісному аналізу відповідей кожної дитини.

Максимальна оцінка *допитливості* становила 12 балів, *вміння створювати нові прийоми спілкування* – 18, а *комунікативності* – 24 бали. Оцінювання комунікативності проводилося за двома параметрами: спілкування з батьками (9 балів) та спілкування з однолітками (15 балів). Рівень прояву цих показників визначався нами у відповідності до варіантів соціальних ситуацій, які діти обрали під час діагностичного дослідження.

Підраховуючи результати за трьома шкалами, було визначено рівень прояву допитливості, вміння створювати нові прийоми спілкування з іншими людьми та комунікативності. За загальною сумою цих показників авторами було розроблено оцінювання соціальної адекватності поведінки. Тобто, якщо сумарна кількість балів становила 0–18, пропонується оцінити такий рівень як низький (1 бал). Набрані дитиною 19–36 балів відповідали середньому рівню прояву соціальної адекватності поведінки (2 бали), а 37–54 бали – високому рівню (3 бали).

До програми розвитку соціальної винахідливості дітей належать спеціально розроблені фахівцями ігрові завдання («Поділись успіхом», «Подаруй частинку свого серця», «Зустріч з другом», «Дерево бажань» тощо), що спрямовані на формування у дошкільників розуміння того, що дружбою необхідно дорожити, потрібно вміти пробачати одне одному, співчувати, допомагати іншим у скрутному становищі, радіти за успіхи товаришів, уникати конфліктів тощо. Для цього необхідно частіше посміхатися, робити компліменти друзям, широко радіти зустрічі, обіймаючи друга та відверто дивлячись йому в очі. Інакше кажучи, потрібно виховувати дітей творчими,

відкритими, життєрадісними оптимістами, яскравими індивідуальностями [1; 3; 4].

Важливо відмітити, що створення сприятливого психологічного клімату в дитячому колективі, атмосфери взаєморозуміння та визнання кожної дитини як індивідуальності сприяє перебігу всіх психічних процесів дошкільника, підвищує його життєвий тонус, знімає стреси, активізує творче самовиявлення особистості, формує позитивне ставлення до життя.

На нашу думку, позитивний розвиток винахідливості дошкільників в умовах сімейного виховання полягає в тому, що дитина повинна мати наявний позитивний приклад, щоб навчитися презентувати своє «Я», творчо співпрацювати з оточуючими, обмінюватися досвідом, винаходити засоби та прийоми подолання труднощів, запобігання конфліктам. Лише в сім'ях, де вірять у дитину, поважають її як особистість, радяться під час прийняття рішень, разом будують плани на майбутнє, залучають дитину до розподілу сімейного бюджету, створюють умови для її творчої діяльності, схвалюють її дії, вчать знаходити вихід із складних ситуацій, може зростати дитина-винахідник, дитина-творець.

Таким чином, підґрунтям розвитку творчо обдарованої дитини є орієнтація дошкільника на перетворення оточуючого світу, наявність евристичного мислення, дитяче аналогізування, фантазування, вміння сприймати нову інформацію, розв'язувати творчі та винахідницькі завдання, виходити з проблемних ситуацій, встановлювати внутрішні зв'язки між предметами та явищами навколишньої дійсності, наявність психологічного комфорту та креативно збагаченого розвивального середовища в родині та освітньому закладі.

У сучасних умовах виховання дошкільників розвиток винахідливості стає важливим чинником формування особистості. Винахідливість як яскравий прояв творчої обдарованості вимагає створення сприятливого психологічного клімату, що забезпечує емоційний комфорт і підтримку з боку дорослих. Результати нашого дослідження підтверджують, що позитивне ставлення до життя у дітей формуються через активне залучення до творчих процесів, вміння шукати нові рішення та адаптуватися до змінюваних умов.

Аналіз показників соціальної адекватності, комунікативності та допитливості дає змогу виявити основні чинники, що впливають на розвиток винахідливості у дошкільників. Використання діагностичних методів, зокрема модифікованого субтесту «Соціальний розвиток», надає можливість виявити рівень соціальної взаємодії дітей та їхній потенціал у розв'язанні проблем.

Запропоновані ігрові завдання та програми розвитку допомагають формувати у дітей цінності дружби, співчуття та взаємодопомоги, що є підґрунтям для розвитку їхньої соціальної ви-

нахідливості. Таким чином, виховання в умовах, де панує підтримка та повага до індивідуальності дитини, здатне сформувати в неї творчий потенціал і позитивне ставлення до життя.

Отже, дослідження розвитку соціальної винахідливості в дошкільному віці є необхідним для створення ефективних педагогічних практик, що сприятимуть формуванню гармонійних особистостей, готових до життєвих викликів.

Використані літературні джерела

1. *Альтшуллер Г.* Теорія винахідницьких задач / Г. Альтшуллер. – Київ : Радянська школа, 1991. – 368 с.
2. *Гальченко В. М.* Психологічні чинники розвитку винахідливості дітей дошкільного віку : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 / В. М. Гальченко. – Київ, 2011. – 20 с.
3. Диагностика творческих способностей детей / [Е. И. Кульчицкая, Н. И. Литвинова, Л. Г. Черная и др.]. – Киев : Знание, 1996. – 66 с.
4. *Комарова Т. С.* Творча обдарованість дітей: психолого-педагогічний аспект / Т. С. Комарова. – Київ : Лібра, 2012. – 245 с.
5. *Кузьменко В. У.* Розвиток індивідуальності дитини 3–7 років : монографія / В. У. Кузьменко. – Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. – 354 с.
6. *Кузьменко В. У.* Винахідливість як складова творчої діяльності дітей / В. У. Кузьменко // Дошкільне виховання. – 2008. – № 2. – С. 15–20.
7. *Маслоу А.* Мотивація і особистість / А. Маслоу. – Київ : Основи, 1999. – 284 с.
8. *Менчинська Н.* Соціальна винахідливість: основи теорії та практики / Н. Менчинська. – Харків : Основа, 2015. – 180 с.
9. *Роджерс К.* Психотерапія та людський потенціал / К. Роджерс. – Київ : Основи, 1990. – 240 с.

References

1. Altshuller, H. (1991). Teoriia vynakhidnytskykh zadach [Theory of inventive tasks]. Kyiv, 368 p. [in Ukrainian].
2. Halchenko, V. M. (2011). Psykholohichni chynnyky rozvytku vynakhidlyvosti ditei doshkilnoho viku [Psychological factors in the development of ingenuity of children of preschool age]. *Abstract of the thesis of the candidate of sciences*. Kyiv, 20 p. [in Ukrainian].
3. Kulchytskaia, E. Y., Lytvynova, N. Y., & Chernai, L. H. et al. (1996). Dyahnostyka tvorcheskykh sposobnostei detei [Diagnostics of children's creative abilities]. Kyiv, 66 p. [in Russian].
4. Komarova, T. S. (2012). Tvorchy obdarovanist ditei: psykholoho-pedahohichni aspekt [Creative giftedness of children: psychological and pedagogical aspect]. Kyiv, 245 p. [in Ukrainian].
5. Kuzmenko, V. U. (2005). Rozvytok indyvidualnosti dytyny 3-7 rokiv [Development of the individuality of a 3-7-year-old child]. Kyiv, 354 p. [in Ukrainian].
6. Kuzmenko, V. U. (2008). Vynakhidlyvist yak skladova tvorchoi diialnosti ditei [Ingenuity as a

component of children's creative activity]. *Doshkilne vykhovannia – Preschool education*. No. 2. P. 15–20. [in Ukrainian].

7. Maslou, A. (1999). *Motyvatytsiia i osobystist* [Motivation and personality]. Kyiv, 284 p. [in Ukrainian].

8. Menchynska, N. (2015). *Sotsialna vynakhidlyvist: osnovy teorii ta praktyky* [Social ingenuity: basics of theory and practice]. Kharkiv, 180 p. [in Ukrainian].

9. Rodzhers, K. (1990). *Psykhoterapiia ta liudskyi potentsial* [Psychotherapy and human potential]. Kyiv, 240 p. [in Ukrainian].

Androsovykh Kseniia, Doctor of Psychological Sciences, Senior Researcher, Department of Intellectual Development of Gifted Personality, Institute of the Gifted Child of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Halchenko Viktoriia, Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Preschool Education Dragomanov Ukrainian State University, Kyiv, Ukraine

DEVELOPMENT OF SOCIAL RESOURCEFULNESS AS A FACTOR OF PRESCHOOLERS' POSITIVE ATTITUDE TO LIFE

Summary.

The article deals with the development of social resourcefulness in preschool children as an important aspect of their personal growth. It is noted that resourcefulness is a manifestation of creative talent, which is formed in conditions of support and emotional comfort. The influence of social factors on the development of

inventive abilities, in particular; the role of adults in shaping a positive attitude to life, is investigated. It is analysed how the absence of stress and negative evaluation contributes to better performance of creative tasks by children. The proposed criteria for assessing ingenuity include heuristics, creative imagination, flexibility of thinking and independence. A modified diagnostic methodology is used to assess the social adequacy of children's behaviour, which allows to identify their creative potentials. The results of the study indicate a positive impact of specially designed game tasks on the development of social ingenuity. The article emphasises the need to create a favourable psychological climate in the children's group to activate creative self-expression. The article also contains practical recommendations for educators on how to implement innovative approaches in the educational process. Prospects for further research in this area are discussed, including the study of new methods for stimulating ingenuity. The conclusions emphasise the importance of educating creative, open-minded and optimistic individuals. The results can be useful for teachers, psychologists and parents. The article provides examples of successful practices that promote the development of social resourcefulness. It is emphasised that only in conditions of support and trust can children realise their creative potential. The article makes a significant contribution to the understanding of the development of social resourcefulness in preschoolers. The conclusions emphasise the importance of educating creative, open-minded and optimistic individuals.

Keywords: social resourcefulness; preschoolers; creativity; psychological climate; pedagogical practices.

Стаття надійшла до редколегії 6 вересня 2024 року